

เมตตาบารมีในพุทธปรัชญาเถรวาท

Metta Parami in Theravada Buddhist Philosophy

สิรินทร์ กันยาวิริยะ¹ และ ชิสา กันยาวิริยะ²

Sirin Gunyaviriya¹ and Chisa Gunyaviriya²

^{1,2}บริษัท ล.ธนวังศ์ (1997) จำกัด

^{1,2}Lor Yaowaraj Bangkok

Corresponding author, e-mail : ¹sirin.cnt@hotmail.com

²chisa.gu@ssru.ac.th

Received: April 17, 2025; Revised: April 27, 2025; Accepted: April 29, 2025

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์การบำเพ็ญเมตตาบารมีที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อันเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญของพุทธศาสนาเถรวาท โดยมุ่งนำเสนอความเข้าใจในเมตตาบารมีที่มีใช้เพียงในฐานะคุณธรรมขั้นพื้นฐาน แต่ในฐานะบารมีขั้นสูงที่ต้องผ่านการฝึกฝนจิตใจอย่างต่อเนื่อง ละเอียดลึกซึ้ง และมีพลังเปลี่ยนผ่านจิตวิญญาณของผู้ปฏิบัติ บทความนี้ใช้ระเบียบวิธีวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและตีความเชิงปรัชญาโดยอิงจากคัมภีร์ต้นฉบับ

จากการศึกษาพบว่า การบำเพ็ญเมตตาบารมีในพระไตรปิฎกปรากฏทั้งในรูปของพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติ เช่น มหาโสณนันทชาดก สัตติกุมารชาดก และมหาเวสสันดรชาดก ตลอดจนในพระวินัยและพระสูตรที่กล่าวถึงการแผ่เมตตาภาวนาอย่างเป็นระบบ อาทิ เมตตสูตร ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงเมตตาในระดับที่แปรเปลี่ยนเป็นบารมี ด้วยเจตนาที่บริสุทธิ์ ปราศจากอัตตา และพร้อมเสียสละตนเพื่อประโยชน์ของสรรพสัตว์องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษานี้ ได้แก่ การเข้าใจเมตตาบารมีในฐานะพลังทางจริยธรรมที่สามารถเปลี่ยนแปลงทั้งปัจเจกบุคคล องค์กร และสังคมได้อย่างยั่งยืน โดยบทความเสนอกรอบแนวคิด METTA Model ซึ่งประกอบด้วย Mindful Compassion, Egoless Giving, Transcending Boundaries, Training in Equanimity และ Applied Wisdom เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาเมตตาบารมีอย่างเป็นรูปธรรม

คำสำคัญ: เมตตา, บารมี, พุทธปรัชญาเถรวาท

Abstract

This academic article aimed to examine and analyze the practice of Metta Parami (the perfection of loving-kindness) as presented in the Tipitaka, the primary scriptures of Theravada Buddhism. The study sought to reinterpret Metta not merely as a basic virtue but as a spiritual perfection that required long-term, intensive cultivation of the mind and the transformation of self-centeredness. This article employs content analysis and philosophical interpretation based on original canonical texts.

The findings revealed that the practice of Metta Parami appeared in various narratives within the Tipitaka, especially in the Jataka tales of the Bodhisatta's past lives—such as the Mahasonananda Jataka, the Sattigumba Jataka, and the Mahavesantara Jataka—as well as in sections of the Vinaya and Suttas where systematic methods of cultivating loving-kindness, such as in the Metta Sutta, were discussed. These examples demonstrated that true Metta Parami was rooted in pure intention, egoless compassion, and self-sacrifice for the welfare of all beings. The new body of knowledge from this study was the conceptualization of Metta Parami as a transformative moral force that could sustainably influence individuals, organizations, and society. The article proposed the M.E.T.T.A. Model, which consisted of five core components: Mindful Compassion, Egoless Giving, Transcending Boundaries, Training in Equanimity, and Applied Wisdom—offering a practical framework for cultivating and applying Metta Parami in real life.

Keywords: Meta, Paramita, Theravada Buddhist Philosophy

บทนำ

เมตตา (Metta) คือหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา เป็นพลังอันบริสุทธิ์ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคม ในแนวทางของพุทธปรัชญาเถรวาท เมตตาถูกยกให้เป็นทั้งคุณธรรมพื้นฐานและเป็นบารมีที่ผู้ปรารถนาความหลุดพ้นต้องฝึกฝนจนถึงขั้นสูงสุด เมตตาในความหมายทั่วไปคือความปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข เป็นสิ่งที่ทำให้เรามีความสุขได้ง่ายขึ้น (ดิช นัท ฮันท์, 2543) แต่ในบริบทของพุทธปรัชญาเถรวาท เมตตาคือจิตที่ไร้อคติ ไร้เงื่อนไข และไร้ความคาดหวัง ผลตอบแทน เป็นความกรุณาอย่างบริสุทธิ์ที่เปี่ยมไปด้วยปัญญาและความเข้าใจในธรรมชาติของชีวิต มีจิตอันไปไม่ตรีและจิตทำประโยชน์แก่มนุษย์ทั่วหน้า (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2553) โดยเริ่มจากบุคคลที่ใกล้ชิดแล้วค่อยๆ ขยายวงกว้างออกไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งถึงบุคคลที่ไม่เป็นที่รักคือศัตรู

(พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2554) ในโลกปัจจุบันที่ความเร่งรีบและการแข่งขันกลายเป็นวิถีปกติ เมตตากลับกลายเป็นสิ่งที่ถูกละเลยหรือเข้าใจอย่างตื้นเขิน ทว่าความจริงแล้ว เมตตาคือพลังแห่งการแปรเปลี่ยนอย่างลึกซึ้ง เป็นพลังที่ช่วยชำระล้างความเห็นแก่ตัว ความโกรธ และความแบ่งแยก เป็นสิ่งที่กำจัดความอาฆาตพยาบาทที่เกิดขึ้น (พระมหาจุฑาพร อภิวิฑูโน, 2553) เป็นคุณธรรมที่สามารถหล่อหลอมจิตใจให้เข้มแข็งและอ่อนโยนในเวลาเดียวกัน เมตตาไม่ใช่การยอมจำนน แต่คือการวางใจอย่างมีปัญญา การไม่ตอบโต้ด้วยความรุนแรง การเห็นผู้อื่นเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ มิใช่ศัตรู เมตตาคือการเปิดพื้นที่ในใจให้กับความเข้าใจและการให้อภัย

เมตตาบารมีในพุทธปรัชญาเถรวาทจึงเป็นมากกว่าความดีงามธรรมดา แต่คือเครื่องมือแห่งการบรรลุธรรม เป็นพลังขับเคลื่อนชีวิตที่ฝึกฝนได้ เป็นบารมีที่ไม่เพียงแต่ส่งผลให้ผู้ฝึกมีความสงบเย็นเท่านั้น หากแต่ยังแผ่พลังนั้นออกไปยังผู้อื่น ส่งผลให้ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์เกิดความเกื้อกูล เมตตาเป็นคุณสมบัติที่ช่วยให้บุคคลก้าวข้ามอัตตาและเปิดรับความเป็นอื่น เมื่อใดที่จิตใจไร้กำแพงของการแบ่งแยก เมื่อนั้นการอยู่ร่วมกันในสังคมย่อมมีลักษณะของความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่เบียดเบียนกัน เกิดความรักที่ทำให้เกิดความสงบสุขแก่สัตว์ทั้งปวง (พระมหาสมจินต์ วันจันทร์, 2548) ในกระบวนการพัฒนาดน เมตตา คือการดูแลจิตใจให้สงบ ไม่เป็นศัตรูกับตนเอง เป็นการให้อภัยตนเองในความผิดพลาด และการมองเห็นศักยภาพที่จะเปลี่ยนแปลง เมตตาต่อตนเองจึงเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาอย่างยั่งยืน เป็นการยอมรับความไม่สมบูรณ์ของตนอย่างไม่ตัดสิน และเป็นการสร้างพื้นฐานที่มั่นคงสำหรับการเจริญเติบโตทางจิตวิญญาณ บุคคลที่มีเมตตาต่อตนเองจะไม่ตกอยู่ในภาวะของความรู้สึกลดแบบทำลายตน แต่จะใช้ความเข้าใจนั้นในการพัฒนาดนอย่างอ่อนโยนและมั่นคง เมตตาในระดับนี้คือการคืนดีกับความเป็นมนุษย์ของตนเอง ไม่ผลักไสด้านที่บกพร่อง แต่เข้าใจและแปรเปลี่ยนอย่างมีสติ

เมื่อบุคคลมีเมตตาต่อตนเองจนมั่นคง ย่อมสามารถแผ่เมตตานั้นไปยังผู้อื่นได้โดยไม่เหน็ดเหนื่อย เพราะเมตตานั้นไม่ได้มาจากการฝืน แต่เกิดจากการเต็มเปี่ยม เมื่อจิตใจมีความพอ ความอ่อนโยนต่อผู้อื่น จึงเป็นธรรมชาติ เมตตาที่แท้ไม่ใช่การพยายามทำดีกับทุกคนจนลืมนั่นเอง แต่คือการเห็นคุณค่าของชีวิตทั้งของตนเองและของผู้อื่นอย่างเท่าเทียม เมตตาจึงกลายเป็นสะพานที่เชื่อมโยงระหว่างความรักตนเอง กับความรักเพื่อนมนุษย์ เป็นการเห็นชีวิตทุกชีวิตเป็นของมีค่า ไม่ว่าเขาจะเหมือนหรือต่างจากเราเพียงใด ในระดับองค์กร เมตตาบารมีมีบทบาทอย่างยิ่งต่อการสร้างวัฒนธรรมที่เอื้อต่อการทำงานร่วมกัน เมตตาไม่ใช่เพียงการปฏิบัติต่อกันด้วยความสุภาพ แต่หมายถึงการเข้าอกเข้าใจในบริบทของกันและกัน การมองเห็นความเหนื่อยล้า ความกดดัน และข้อจำกัดของผู้ร่วมงานโดยไม่ตัดสิน เมตตาเป็นพลังที่ทำให้องค์กรไม่เพียงแค่ว่า "ทำงาน" (หมายถึงการปฏิบัติตามภารกิจตามหน้าที่ให้ลุล่วง) แต่ "ดำรงอยู่ร่วมกัน" (หมายถึงการสร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจซึ่งกันและกันอย่างยั่งยืน) อย่างมีคุณภาพ เมตตาในองค์กรส่งเสริมการสื่อสารอย่างเปิดเผย การรับฟังอย่างแท้จริง และการให้อภัยอย่างมีปัญญา ทำให้

บรรยากาศขององค์กรมีความเป็นมนุษย์มากขึ้น ลดการแข่งขันแบบทำลายล้าง และเปิดพื้นที่สำหรับการเติบโตทั้งทางด้านวิชาชีพและจิตใจ

เมื่อขยายระดับไปถึงสังคมและประเทศชาติ เมตตาบารมีกลายเป็นคุณธรรมที่เป็นรากฐานของความสงบและความมั่นคง เมตตาไม่ใช่เพียงเรื่องส่วนตัว แต่เป็นสิ่งที่สามารถเปลี่ยนวิธีที่คนอยู่ร่วมกันในสังคม หากประชาชนมีเมตตาต่อกัน จะลดความขัดแย้ง ลดการแบ่งฝ่าย ลดการผลักไสผู้ที่คิดเห็นต่าง และเปิดพื้นที่สำหรับการฟังและการร่วมสร้าง เมตตาจึงไม่ใช่แค่คุณธรรม แต่คือ "พลังการเมือง" ที่เปลี่ยนความเกลียดชังให้กลายเป็นการมีส่วนร่วม เปลี่ยนความกลัวให้เป็นความเข้าใจ และเปลี่ยนการแก่งแย่งให้เป็นการแบ่งปัน พระพุทธเจ้าตรัสถึงเมตตาอย่างชัดเจนในหลายพระสูตร โดยเฉพาะใน "เมตตสูตร" ที่ทรงแสดงแนวทางในการเจริญเมตตาอย่างเป็นระบบ ทั้งในด้านกาย วาจา และใจ โดยไม่จำกัดเพียงผู้ใกล้ชิดเท่านั้น หากแต่ขยายไปถึงสรรพสัตว์ทั้งหลายอย่างไม่ลำเอียง ความไม่มีประมาณของเมตตานี้เองที่ทำให้เมตตากลายเป็นบารมี คือความถึงพร้อมที่ไม่ขึ้นกับเงื่อนไขใด (เอกบุณยวรรณ พLOYพรรณณา, 2560) เป็นคุณธรรมที่ฝึกฝนจนกลายเป็นวิถีชีวิต และเป็นเครื่องชี้วัดระดับจิตวิญญาณของบุคคล

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาวิเคราะห์เรื่องเมตตาบารมีในพุทธปรัชญาเถรวาทจึงมิใช่เพียงการทำความเข้าใจแนวคิดทางศาสนา แต่คือการค้นหาพื้นฐานทางจิตวิญญาณที่สามารถเปลี่ยนแปลงมนุษย์และสังคมได้อย่างยั่งยืน เมตตาไม่ใช่ทางเลือก แต่คือความจำเป็น เพราะการมีเมตตาต่อกันคือเงื่อนไขพื้นฐานในการลดความขัดแย้ง สร้างความเข้าใจ และส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างมีสันติ เมตตาบารมีจึงเป็นดังรากแก้วที่ค้ำจุนต้นไม้แห่งการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นการพัฒนาตนเอง การพัฒนาความสัมพันธ์ การพัฒนาองค์กร หรือการพัฒนาประเทศชาติ หากรากนี้มั่นคง ดอกผลแห่งสันติภาพ ความเข้าใจ และการเกื้อกูลก็ย่อมผลิบานอย่างเป็นธรรมชาติ

ความหมายของเมตตาบารมี

ในบรรดาบารมีสิบประการที่พระพุทธเจ้าได้ทรงบำเพ็ญอย่างต่อเนื่องตลอดการเวียนว่ายตายเกิดเพื่อการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น “เมตตาบารมี” เป็นหนึ่งในบารมีที่มีความงดงามอย่างยิ่ง เป็นรากฐานของจิตที่แผ่ขยายออกไปจากตัวตนสู่ผู้อื่นโดยปราศจากความคาดหวัง การเข้าใจเมตตาบารมีไม่ใช่เพียงแค่การให้ความกรุณาหรือความอ่อนโยนในรูปแบบทั่วไป หากแต่เป็นการฝึกฝนจิตให้มีความมั่นคงต่อการเกื้อกูลสิ่งมีชีวิตทั้งปวงโดยไม่เลือกที่รักมักที่ชัง และไม่หวั่นไหวแม้ในยามที่ผู้อื่นกระทำการสิ่งใดที่ขัดแย้งหรือเป็นอุปสรรค

เมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาทไม่ใช่เพียงความรู้สึกสงสารหรือเห็นใจเท่านั้น หากแต่เป็น “เจตนาอันบริสุทธิ์” ที่มุ่งหวังให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ มีความสุข และเจริญอกงามในชีวิตอย่างแท้จริง เมตตาจึงเป็นพลังทางจิตที่ไม่ผูกขาดไว้เฉพาะกับบุคคลที่เรารัก แต่เป็นพลังที่สามารถฝึกฝนให้แผ่ไปถึงคนแปลกหน้า

สัตว์โลกทั้งหลาย แม้แต่ผู้ที่เคยทำร้ายเรา พระพุทธเจ้าทรงสอนว่าการเจริญเมตตาอย่างไม่มีประมาณ คือการวางใจในลักษณะที่ไม่มีขอบเขต ไม่มีอคติ ไม่แบ่งแยกเราเขา ไม่ยึดติดในรูปแบบและไม่หวังความดีไว้กับตัวเองเท่านั้น

เมตตาบารมีในความหมายเชิงลึก คือเมตตาที่ไม่ใช่เพียงอารมณ์ชั่วขณะ หากแต่เป็นความตั้งมั่นของจิตใจที่พร้อมจะเสียสละ ยอมเหนื่อย ยอมลำบาก เพื่อให้ผู้อื่นได้พ้นจากทุกข์ จิตเช่นนี้ไม่เกิดขึ้นจากการบังคับ แต่เกิดจากการฝึกฝนอย่างต่อเนื่องยาวนาน จนความเมตตากลายเป็นธรรมชาติของผู้กระทำ โดยไม่รู้สึกรว่า “ฉันกำลังทำดี” เพราะจิตที่มีเมตตาบารมีจริง ๆ ไม่แสวงหาคำสรรเสริญ ไม่มองหาเครื่องตอบแทน ไม่ยึดถือความดีของตนว่าเหนือกว่าใคร

ในการปฏิบัติตนให้เข้าถึงเมตตาบารมี จึงมิใช่แค่การบริจาคทานหรือการแสดงความอ่อนโยนภายนอกเท่านั้น แต่คือการฝึกวางใจให้เป็นกลางท่ามกลางความหลากหลายของมนุษย์ ฝึกตนให้เข้าใจผู้อื่นจากบริบทของเขา ไม่ด่วนตัดสิน ไม่ใส่ความหมายผิดให้กับการกระทำของผู้อื่น จิตที่มีเมตตาบารมีจึงเป็นจิตที่เข้าใจในความเป็นมนุษย์ เข้าใจในความเปราะบางและไม่สมบูรณ์ของทุกชีวิต

เมตตาบารมีจึงไม่ได้มีหน้าที่เพียงแค่ทำให้ผู้อื่นมีความสุขเท่านั้น แต่ยังเป็นกระบวนการบ่มเพาะให้ “ผู้ให้” เติบโตภายในไปพร้อมกัน เพราะการแผ่เมตตาออกไป ย่อมต้องอาศัยพลังภายในที่มั่นคงไม่หวั่นไหว และไม่บอบบางเกินกว่าจะทนต่อความไม่เข้าใจจากผู้อื่นได้ เมตตาบารมีจึงมิใช่ความอ่อนแอ หากแต่คือพลังของผู้ที่ฝึกจิตให้เข้มแข็งพอจะรักโดยไม่ต้องครอบครอง หวังดีโดยไม่ต้องตอบแทน และอยู่กับผู้อื่นโดยไม่ต้องพิสูจน์อะไรให้ใคร บารมีเป็นธรรมที่ละเอียดอ่อนและต้องอาศัยระยะเวลาที่ยาวนานในการฝึกฝนจนจิตตั้งมั่นไม่หวั่นไหวแต่ต้องเผชิญกับความทุกข์หรืออุปสรรค (พระครูไพศาลปริยัติกิจ และคณะ, 2559)

เมตตาบารมีตามแนวทางเถรวาทยังเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการบรรลุธรรมขั้นสูง เพราะจิตที่ตั้งมั่นในเมตตาย่อมปลอดจากความโกรธ ความพยาบาท ซึ่งเป็นอกุศลธรรมสำคัญที่บดบังปัญญา การฝึกเมตตาจึงเป็นการฝึกจิตให้สะอาดจากกิเลส เป็นพื้นฐานให้สามารถเข้าถึงสมาธิและปัญญาได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้ พระพุทธเจ้าจึงทรงวางเมตตาไว้ในฐานะ “พรหมวิหารธรรม” (ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม) (ที.ปา. 11/305/275) และในบริบทของผู้ปรารถนาความเป็นพระโพธิสัตว์ เมตตายังต้องถูกยกระดับให้เป็น “บารมี” กล่าวคือ ไม่ใช่เพียงแค่เจตนาอยากให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ แต่ต้องพร้อมเสียสละตน เพื่อให้สามารถอดทนต่อการกระทำที่ตรงข้ามกับความดี โดยยังคงความเมตตาไว้ในใจเช่นเดิมโดยไม่บกพร่อง

เมตตาบารมีจึงเป็นบารมีที่สะท้อนความเป็นผู้ใหญ่ทางจิตวิญญาณ เป็นบารมีที่เปิดเผยความกล้าหาญภายในของผู้ปฏิบัติ เป็นบารมีของผู้ที่ไม่ถอยหลังเมื่อต้องเผชิญกับความเกลียดชังของผู้อื่น เป็นบารมีของผู้ที่สามารถอดทนต่อการกระทำที่ตรงข้ามกับความดี โดยยังคงความเมตตาไว้ในใจเช่นเดิมโดยไม่บกพร่อง

เมตตาบารมียังเกี่ยวข้องกับความเข้าใจในไตรลักษณ์ ที่จะไปสู่คติภูมิ หรือที่จะบรรลุนิพพาน (ขุ.ธ. 25/174/87) เพราะผู้ที่มีเมตตาบารมีย่อมไม่ยึดมั่นถือมั่นว่าตนเป็นผู้ให้ เป็นผู้ดี หรือเป็นเจ้าของคุณธรรม เพราะตระหนักว่าทุกสิ่งล้วนไม่เที่ยง ไม่มีตัวตนถาวร จิตที่มีเมตตาแท้จึงเป็นจิตที่ปล่อยวางจากอัตตา ยอมรับความจริงของชีวิตอย่างอ่อนโยน ผู้ฝึกเมตตาบารมีย่อมสามารถรักษาสมดุลงของจิตใจแม้ในสถานการณ์ที่เผชิญความทุกข์

ระดับของเมตตาบารมี

เมตตาบารมีในพุทธปรัชญาเถรวาทมิได้หมายถึงเพียงความกรุณาแบบสามัญที่บุคคลพึงมีต่อกันในชีวิตประจำวันเท่านั้น แต่กลับเป็นคุณธรรมขั้นสูงที่ต้องผ่านกระบวนการฝึกฝนจิตใจอย่างลึกซึ้ง โดยมีจุดหมายปลายทางเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ และการบรรลุโพธิญาณ เพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย เมตตาบารมีนั้น มีลำดับขั้นที่เรียกว่า “ระดับ” หรือ “ขั้นของบารมี” ซึ่งสะท้อนถึงความลึกซึ้งและบริสุทธิ์ของจิตที่เปลี่ยนผ่านจากการฝึกเบื้องต้น สู่ความบริบูรณ์อย่างยิ่งยวด ทั้งในเชิงเจตนา พฤติกรรม และอานุภาพของจิตใจผู้ฝึกฝน

ตามคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท โดยเฉพาะพระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์เชิงอภิธรรม ได้จัดระดับของบารมีออกเป็น 3 ระดับ ได้แก่ บารมีขั้นต้น (ปารมี), บารมีขั้นกลาง (อุปปารมี) และบารมีขั้นสูงสุด (ปรมัตตปารมี) ซึ่งระดับของเมตตาบารมีย่อมสอดคล้องตามระดับเหล่านี้เช่นกัน (เอกชัย อุไรสินธว์, 2564)

ในระดับต้น เมตตาบารมีปรากฏในรูปของเจตนาที่แน่วแน่จะทำความดีแก่ผู้อื่น ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง ความปรารถนาดีไม่เพียงแต่แสดงออกผ่านวาจาหรือท่าทีที่สุภาพอ่อนโยน แต่ยังแสดงออกผ่านความพยายามในการไม่เบียดเบียนใครแม้ด้วยความคิด เมื่อจิตเริ่มเห็นคุณค่าของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ความเมตตาจึงกลายเป็นหลักในการดำรงชีวิต ทั้งในระดับครอบครัว สังคม และแม้แต่กับสัตว์โลกทั้งหลาย โดยยังอยู่ในขอบเขตของผู้ปฏิบัติธรรมทั่วไปที่ตั้งใจสั่งสมบารมีด้วยจิตอ่อนโยน

ในระดับกลาง หรือ “อุปปารมี” เมตตาได้ยกระดับจากการมีจิตใจเมตตาต่อผู้คนที่ตนพึงพอใจ ไปสู่การเมตตาต่อผู้ที่มีความยากลำบากในการเข้าใจ หรือแม้แต่ศัตรู ความเมตตาในระดับนี้เริ่มเข้าถึงการสละตนเพื่อผู้อื่นอย่างแท้จริง คือไม่เพียงแต่ “ไม่เบียดเบียน” แต่ “ยินดีให้ความช่วยเหลือ” แม้ต้องเสียสละทรัพยากร เวลา หรือแม้แต่ความปลอดภัยของตนเอง นี่คือขั้นที่เมตตาเริ่มพัฒนาเป็นพลังจิตที่ไม่หวั่นไหวต่อความขัดแย้ง ความต่าง หรือการกระทำที่เป็นปฏิปักษ์ เมตตาในระดับนี้จึงมีพลังเปลี่ยนแปลงผู้คนรอบข้าง และสามารถทำให้ศัตรูกลายเป็นมิตรได้ด้วย ความมั่นคงและจริงใจ

ในระดับสูงสุด หรือ “ปรมัตตปารมี” เมตตาบารมีไม่เหลือแม้แต่เงาของความยึดติดในผลตอบแทนหรือความคาดหวังใด ๆ เป็นเมตตาที่บริสุทธิ์ปราศจากตัวตน เป็นจิตที่มีเมตตาต่อสรรพสัตว์ทั้งหมดโดยไม่มีประมาณ ไม่จำกัดชนชั้น ศาสนา เชื้อชาติ หรือความสัมพันธ์ เมตตาเช่นนี้ไม่เลือก

สถานการณ์ ไม่อาศัยเหตุปัจจัยใด ๆ เป็นเมตตาที่ตั้งมั่นอยู่บนฐานของความว่าง และเข้าใจโลกตามความเป็นจริง ความเมตตาในระดับปรมาตมามีจึงปรากฏเฉพาะในจิตของพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อการตรัสรู้ หรือผู้ที่เข้าถึงโพธิจิตในระดับสูงอย่างแท้จริง เมตตาเช่นนี้กลายเป็นธรรมชาติของจิตที่หลุดพ้นจากอิตตาโดยสิ้นเชิง (สเถระ ราชรินทร์, 2561)

การไต่ระดับของเมตตาบารมีจึงไม่ใช่เรื่องของกาลเวลา แต่เป็นการเปลี่ยนผ่านภายในที่เกิดจากการเผชิญหน้ากับความเห็นแก่ตัว ความกลัว และการยึดติดในอิตตา เมื่อบุคคลยอมสละความคับแคบของตนเพื่อเปิดรับความเจ็บปวดของผู้อื่น จึงเท่ากับได้เปิดช่องให้เมตตาบารมีพัฒนาอย่างเป็นธรรมชาติ ความเข้าใจนี้จึงทำให้เมตตาในพุทธศาสนาไม่ใช่เพียงอารมณ์หรือความรู้สึก แต่เป็นพลังแห่งการเปลี่ยนแปลงจิตที่ลึกซึ้ง

ด้วยเหตุนี้ การพิจารณาระดับของเมตตาบารมีจึงมิใช่เพียงการแยกประเภทตามลำดับขั้น แต่เป็นการชี้แนะวิถีแห่งการปฏิบัติภายใน ที่มุ่งยกระดับจิตจากความอ่อนโยนทางสังคม ดังพุทธสุภาษิตกล่าวไว้ว่า โลโกปตมมิกา เมตตา เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก (สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2535)

การบำเพ็ญเมตตาบารมีในพระไตรปิฎก

เมตตาบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท ไม่ได้เป็นเพียงหลักธรรมที่ส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข หากแต่เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตที่ต้องฝึกฝนอย่างจริงจังและต่อเนื่องจนถึงขั้นบารมี ซึ่งหมายถึงการเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อความสุขของผู้อื่นโดยไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ การบำเพ็ญเมตตาบารมีจึงเป็นทั้งการกล่อมเกลาจิตใจให้ละความเห็นแก่ตัว และการฝึกให้เข้าถึงความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง ปกป้องผู้ที่ปฏิบัติในเมตตาไม่ให้ตกไปสู่ความหายนะหรือความเดือดร้อน (พระมหาบุญเรือน ปวงกโร (พิลาพันธ์), 2542)

ของการบำเพ็ญเมตตาบารมีที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมีอยู่หลายกรณี ทั้งในรูปของพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติ และในรูปของพระพุทธเจ้าหลังจากตรัสรู้แล้ว โดยแต่ละกรณีล้วนสะท้อนให้เห็นถึงการเสียสละ ความอดทน ความกรุณา และปัญญาที่มุ่งทำให้ผู้อื่นพ้นทุกข์อย่างแท้จริง

หนึ่งในตัวอย่างสำคัญคือ มหาโสมนันทชาดก ซึ่งกล่าวถึงพระโพธิสัตว์ในชาติที่เสด็จไปสู่ดินแดนที่ไม่มีพระพุทธศาสนา เพื่อโปรดสัตว์ที่ตกอยู่ในความมืดแห่งอวิชชา ด้วยความเมตตา พระองค์ได้เสด็จไปโปรดชนเผ่าอันโหดร้าย และยอมถูกประทุษร้ายโดยไม่โกรธเคือง ทั้งยังแสดงธรรมให้ผู้ที่ทำร้ายเกิดดวงตาเห็นธรรมในที่สุด (ขุ.ชา. 28/1227-1235/310-312)

การกระทำของพระโพธิสัตว์ในชาดกนี้แสดงให้เห็นว่าเมตตาบารมีมิใช่เพียงความหวังดีทั่วไป แต่เป็นความอดทนและความเข้าใจเชิงลึกที่ไม่หวั่นไหวแม้จะถูกกระทำด้วยความรุนแรง ซึ่งสะท้อนแก่นแท้ของการวางใจอย่างมีปัญญาในพุทธปรัชญาเถรวาท

อีกกรณีหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงเมตตาอย่างยิ่งใหญ่ คือ สัตติกุมารชาดก ซึ่งพระโพธิสัตว์ในขณะนั้น เกิดเป็นเจ้าชาย และยอมสละชีวิตของตนเพื่อช่วยเหลือฝูงนกพิราบที่กำลังถูกฆ่าโดยนายพราน พระองค์ ไม่เพียงแต่ห้ามการฆ่าเท่านั้น แต่ยังยอมรับโทษแทนฝูงนกอย่างไม่ลังเล ด้วยเหตุผลว่า “สัตว์ทั้งหลายก็มี ความรักชีวิตเช่นเดียวกับเรา” การแสดงออกเช่นนี้เป็นการบำเพ็ญเมตตาบารมีในระดับที่สามารถสละตน เพื่อความอยู่รอดของผู้อื่น (ขุ.ชา. 27/1044–1051/279–281)

ตัวอย่างนี้ชี้ให้เห็นว่าการบำเพ็ญเมตตาบารมีตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทไม่หยุดอยู่เพียงการไม่ เบียดเบียน แต่ยกระดับเป็นการเสียสละเพื่อชีวิตอื่นโดยไม่หวังผลตอบแทน ซึ่งถือเป็นการขัดเกลาจิตใจให้มี ความเมตตาอย่างแท้จริง

ใน มหาเวสสันดรชาดก ซึ่งถือว่าเป็นยอดแห่งชาดกทั้งหมด พระเวสสันดรผู้เป็นพระโพธิสัตว์ได้ แสดงเมตตาบารมีอย่างสุดขีด โดยยอมสละทั้งราชทรัพย์ พระชายา และโอรสธิดา เพื่อประโยชน์ของชน ทั้งหลาย แม้จะถูกนินทา หยามหมิ่น หรือเข้าใจผิด พระองค์ก็ได้โกรธเคือง ตรงกันข้ามกลับแสดงความ เมตตาต่อผู้กล่าวโทษเหล่านั้น (ขุ.ชา. 39/1256–1259/9–15)

การบำเพ็ญเมตตาในกรณีของพระเวสสันดรแสดงให้เห็นถึงการข้ามพ้นตัวตนอย่างสิ้นเชิง เป็นการละความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งอันเป็นที่รัก เพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่น ซึ่งถือเป็นจุดสูงสุดของการฝึก เมตตาบารมีในแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

แม้ในพระวินัยปิฎกเองก็มีตัวอย่างของเมตตาบารมีเช่นกัน เช่น เมื่อพระอานนท์ผู้มีความเมตตา อย่างยิ่งต่อภิกษุณี ได้ทูลขอให้พระพุทธเจ้าอนุญาตให้สตรีบวชเป็นภิกษุณี ซึ่งพระองค์ก็ยินยอม แม้ในเบื้องต้นจะทรงลังเล ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้สตรีเข้าถึงพระนิพพานเช่นเดียวกับบุรุษ (วิ.มหา. 4/288-289/112-113)

การดำริของพระอานนท์ในเหตุการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่า เมตตาบารมีมิได้จำกัดอยู่กับการ ช่วยเหลือในระดับบุคคล แต่ขยายไปถึงการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม เพื่อความเสมอภาคทางจิต วิญญาณในพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ใน พระสูตรหลายบท ยังกล่าวถึงการฝึกเมตตาอย่างเป็นระบบ เช่นใน เมตตสูตร ที่กล่าวว่า “สัพเพ สัตตา สุขิตา โหนตุ” แปลว่า “ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงจงเป็นสุข” ซึ่งเป็นบทฝึกเจริญ เมตตาภาวนาโดยตรง ถือเป็นแนวปฏิบัติที่ยกระดับเมตตาจากการคิดเฉย ๆ สู่การฝึกจิตที่แผ่ไมตรีต่อ สรรพสัตว์ทั้งหลาย (ขุ.ขุ. 25/7/117)

การฝึกเมตตาในเมตตสูตรชี้ให้เห็นว่าการเจริญเมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาทมิใช่เพียงจริยธรรม ภายนอก แต่เป็นการฝึกอบรมจิตอย่างลึกซึ้งเพื่อให้เกิดภาวะจิตที่ไร้ขอบเขตอย่างแท้จริง

จากที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่า การบำเพ็ญเมตตาบารมีมิใช่เพียงแต่การมีความปรารถนา ดีต่อผู้อื่น แต่หมายถึงการกระทำด้วยความเสียสละอย่างแท้จริง ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นเป็น

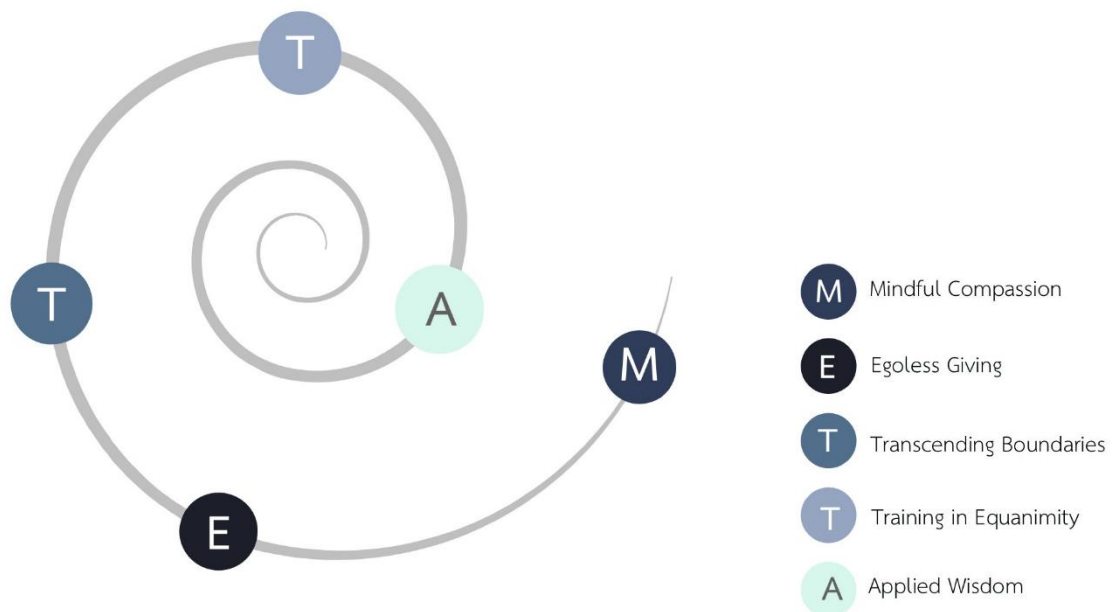
แบบอย่างผ่านพระชาติทั้งหลายและคำสอนในพระไตรปิฎก โดยมีเป้าหมายเพื่อปลดปล่อยทุกข์ของสรรพสัตว์และนำไปสู่ความพ้นทุกข์อย่างถาวร

องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้ใหม่ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ METTA Model

M	ย่อมาจาก	Mindful Compassion
E	ย่อมาจาก	Egoless Giving
T	ย่อมาจาก	Transcending Boundaries
T	ย่อมาจาก	Training in Equanimity
A	ย่อมาจาก	Applied Wisdom

โดยสามารถแสดงเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ 1 METTA Model

จากแผนภาพที่ 1 สามารถอธิบายได้ดังนี้

M ย่อมาจาก Mindful Compassion หมายถึง เมตตาในฐานะความกรุณาที่มีสติ เป็นพลังภายในที่รู้เท่าทัน ไม่ใช่เพียงอารมณ์ แต่เป็นเจตนาที่ตั้งมั่น มุ่งหวังให้ผู้อื่นพ้นทุกข์

E ย่อมาจาก Egoless Giving หมายถึง การให้โดยไม่มีอัตตา ไม่หวังผลตอบแทน การเสียสละโดยไม่ยึดถือว่า "ฉันเป็นผู้ให้" สะท้อนเมตตาในระดับบารมี

T ย่อมาจาก Transcending Boundaries หมายถึง เมตตาที่แผ่ไพศาล ไม่จำกัดเผ่าพันธุ์ ศาสนา ความสัมพันธ์ หรือสถานภาพ เป็นจิตที่ไม่แบ่งแยก "เรา" กับ "เขา"

T ย่อมาจาก Training in Equanimity หมายถึง เมตตาควบคู่กับอุเบกขา เป็นการฝึกจิตให้มั่นคง แม้เผชิญกับการต่อต้าน การไม่ตอบรับ หรือความเข้าใจผิด

A ย่อมาจาก Applied Wisdom หมายถึง เมตตาที่มีปัญญากำกับ เป็นเมตตาที่ไม่ใช่ความอ่อนไหว แต่เป็นพลังในการตัดสินใจ การให้อภัย และการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างมีเหตุผล

โมเดล METTA ได้สังเคราะห์สาระสำคัญของเมตตาบารมีในพุทธปรัชญาเถรวาท เพื่อสะท้อนให้เห็นว่าเมตตาไม่ใช่เพียง "การรู้สึกดี" แต่คือกระบวนการฝึกฝนทางจิตที่มีความลึกซึ้ง และสามารถส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งตนเองและสังคมได้อย่างเป็นระบบ เมตตาในระดับบารมีมีความเชื่อมโยงกับหลักไตรลักษณ์ การวางอดีต และการมีปัญญาร่วมด้วยในการดำรงอยู่กับผู้อื่น

โมเดลนี้ชี้ให้เห็นว่าเมตตาบารมีไม่จำกัดอยู่ในมิติของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเท่านั้น แต่สามารถแผ่ขยายไปสู่ระดับของการเปลี่ยนผ่านเชิงโครงสร้าง เช่น การบริหารองค์กร การสร้างวัฒนธรรมการให้อภัยในสังคม หรือแม้แต่การกำหนดนโยบายที่อิงอยู่กับความเข้าใจธรรมชาติของความทุกข์และการไม่แบ่งแยก

การใช้โมเดล METTA เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาและปฏิบัติจึงช่วยให้การบำเพ็ญเมตตาบารมีสามารถกลายเป็นพลังแห่งการพัฒนาคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน ทั้งในระดับจิตวิญญาณและระดับสังคม

บทสรุป

เมตตาบารมีในพุทธปรัชญาเถรวาทมิได้เป็นเพียงคุณธรรมพื้นฐานในระดับศีลธรรมสามัญเท่านั้น แต่คือพลังภายในที่มีศักยภาพในการแปรเปลี่ยนชีวิตอย่างลึกซึ้ง ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคม การศึกษาการบำเพ็ญเมตตาบารมีในพระไตรปิฎกเผยให้เห็นภาพที่ชัดเจนว่า เมตตาในระดับบารมีคือการดำรงอยู่ด้วยเจตนาอันบริสุทธิ์ พร้อมเสียสละโดยไม่หวังผลตอบแทน เพื่อเกื้อกูลให้ผู้อื่นพ้นทุกข์

พระโพธิสัตว์ในอดีตชาติหลายชาติ เช่น มหาโสณนันทะ สัตติกุมาร หรือพระเวสสันดร ล้วนเป็นแบบอย่างของการบำเพ็ญเมตตาอย่างไม่ยึดมั่นในตัวตน ไม่หวั่นไหวต่อการเข้าใจผิด หรือต่อความรุนแรงที่ผู้อื่นกระทำ แม้แต่หลังการตรัสรู้แล้ว พระพุทธเจ้ายังทรงแสดงเมตตาอย่างไม่มีประมาณต่อทั้งมนุษย์และสัตว์โลก โดยแสดงธรรมอย่างทั่วถึงและไม่เลือกปฏิบัติ พระสูตรและพระวินัยปิฎกต่างสะท้อนหลักการของเมตตาในมิติที่เป็นทั้งวิธีฝึกจิต วิถีชีวิต และธรรมะเพื่อสันติภาพ

จากการวิเคราะห์ในบทความนี้ พบว่า เมตตาบารมีไม่ใช่เพียงความรู้สึกสงสาร หากแต่เป็นกระบวนการฝึกฝนภายในที่ต้องอาศัยความมั่นคงทางจิต ความเข้าใจในความไม่เที่ยงของชีวิต และการ

วางอัตราอย่างมีปัญญา ผู้ที่สามารถบำเพ็ญเมตตาบารมีได้ในระดับสูงจึงเป็นผู้ที่สามารถเชื่อมโยงชีวิตของตนกับผู้อื่นโดยไม่ต้องมีเงื่อนไขแห่งการแบ่งแยก

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้ คือ การเข้าใจเมตตาบารมีในฐานะพลังแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืน ไม่ใช่เฉพาะในเชิงพุทธจริยศาสตร์เท่านั้น แต่ยังเป็นแนวทางในการฟื้นฟูความสัมพันธ์ของมนุษย์ในโลกสมัยใหม่ที่กำลังอ่อนแรงด้วยความเห็นแก่ตัว ความเกลียดชัง และการไม่ไว้วางใจกัน เมตตาบารมีจึงเป็นทั้งรากฐานของการพัฒนาตน และเป็นพลังสร้างสรรค์ที่สามารถนำพาสังคมไปสู่สันติสุขที่แท้จริงได้ หากถูกปลูกฝังและฝึกฝนอย่างต่อเนื่องบนฐานของสติและปัญญา

ด้วยเหตุนี้ การบำเพ็ญเมตตาบารมีจึงมิใช่เพียงหนทางของนักบวชหรือผู้ปฏิบัติธรรมในวัดเท่านั้น แต่คือภารกิจของมนุษย์ทุกคนที่ปรารถนาจะอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความหมาย และเป็นหนึ่งเดียวกับชีวิตทั้งปวง

บรรณานุกรม

- ติช นัท ฮันท์. (2543). *เมตตาภาวนา คำสอนว่าด้วยรัก*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระครูไพศาลปริยัติกิจ และคณะ. (2559). ปารมีภูมิ: การปริวรรต การตรวจชำระ และการศึกษาวิเคราะห์. *พจนานุกรมพุทธศาสตร์*, 12(2), 84-93.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2553). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 18). นนทบุรี : โรงพิมพ์เพิ่มทรัพย์การพิมพ์
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2554). *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*. (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมมิก.
- พระมหาบุญเรือน ปมกโร (พิลาพันธ์). (2542). “การศึกษาวิเคราะห์เมตตาแนวความคิดเรื่องเมตตาในพุทธปรัชญาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต*. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาอุทิศพร อภิวิมลโน. (2553). *การแผ่เมตตา หนึ่งแง่มุมของจิตใจ*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ : อักษรการพิมพ์.
- พระมหาสมจินต์ วันจันทร์. (2548). *ฉันเข้าใจสรรพสิ่งเพราะฉันรัก*. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ กัลปพฤกษ์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สถิระ ราชรินทร์. (2561). วิเคราะห์เมตตาในฐานะเป็นฐานแนวคิดภราดรภาพ. *วารสาร มจร ปรัชญาปริทรรศน์*, 1(2), 1-13.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2535). *พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม 1*. (พิมพ์ครั้งที่ 2), กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เลียงเชียง.
- เอกชัย อุไรสินธุ์. (2564). แนวปฏิบัติตามปฏิปทาของพระโพธิสัตว์ในสังคมไทยปัจจุบัน. *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*. คณะศิลปศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เอกบุญญาวรรณ พลอยพรรณณา. (2560). การศึกษาวิเคราะห์เมตตาธรรมในพระไตรปิฎก. *ธรรมทรรศน์*, 17(2), 241-256.